

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ У ЛІТНЬОМУ ВІЦІ

Анотація. Робота присвячена аналізу віково-статевих та соціальних чинників суб'єктивного благополуччя літніх людей. Продемонстровано значення економічних, культурних, сімейних, освітніх чинників, ролі віку та статі у переживанні щастя. Окреслено особливості соціального функціонування у пізній дорослості. Проаналізовано рівень емоційного благополуччя та задоволеності життям літніх людей у контексті їхнього соціального життя. Виявлено, що біологічні показники не є тісно пов'язаними із переживанням щастя у пізній дорослості. Визначальними є місце проживання та спосіб життя, взаємодія з близькими, наявність чоловіка/дружини, а також матеріальне забезпечення.

Ключові слова: суб'єктивне благополуччя, задоволеність життям, афективний баланс, пізня дорослість, емоційна підтримка, соціальна взаємодія.

Постановка проблеми. Актуальність тематики суб'єктивного благополуччя у сучасній науці окреслюється зростанням інтересу дослідників до особистісних ресурсів та позитивності існування на протипагу патологічним феноменам психічного життя. Відчуття суб'єктивного благополуччя визначається як фінальна мета більшості психологічних та психотерапевтичних інтервенцій, програм психологічного супроводу, у той час як сам зміст феномену, попри велику увагу до нього впродовж останніх чотирьох десятиліть (Н. Бредберн (N. Bradburn), К. Ріфф (C. Ryff), Д. Канеман (D. Kahneman), М. Аргайл (M. Argyle), Е. Дінер (E. Diener), А. Кларк (A. Clark), М. Селігман (M. Seligman), М. Чіксентміхалі (M. Csikszentmihalyi) та багато ін.), залишається неоднозначним.

Окреслюючи проблемне коло вивчення відчуття щастя, дослідники немало уваги приділяють тим чинникам, на основі яких формується узагальнена оцінка людиною якості її життя. Це питання формується як на індивідуальному рівні для забезпечення позитивного функціонування особистості у результаті надання їй психологічної допомоги, так і на суспільному рівні, у ході численних політичних дебатів з метою з'ясування тих умов, які повинні бути забезпечені для процвітання держави та її мешканців. Водночас, ці аспекти прояву суб'єктивного благополуччя тісно пов'язані між собою, тому вивчення соціальних аспектів суб'єктивного благополуччя може бути важливим для розкриття психологічного змісту цього поняття.

Особливо актуальним є вивчення детермінант суб'єктивного благополуччя є у пізній дорослості. Соціальні реалії у пізній дорослості змінюються: більшість людей припиняють трудову діяльність, що може призвести до зміни матеріального статусу, звужується коло спілкування, на перший план виходить комунікація в родинному колі тощо. Окрім цього, трансформації психологічної сфери – загострення характерологічних та темпераментних рис, зміни у часовій перспективі та особистісній спрямованості, погіршення когнітивних функцій, що, поєднуються з інволюційними процесами в організмі, що ведуть до погіршення фізичного здоров'я. Тому закономірним виглядає інтерес до чинників суб'єктивного благополуччя літніх людей.

Метою роботи є аналіз соціальних та демографічних (статеві-вікових) аспектів суб'єктивного благополуччя у пізній дорослості.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Під суб'єктивним благополуччям (СБ) будемо розуміти інтегральне динамічне соціально-психологічне утворення, когнітивно-емоційну оцінку людини якості власного життя загалом та окремих його сфер, яка формується на основі об'єктивних чинників, сприйнятих та засвоєних особистістю із урахуванням її індивідуально-типологічних особливостей [1, С. 296]. Взаємозамінними до поняття «суб'єктивне благополуччя» у роботі терміни «щастя», «суб'єктивна оцінка якості життя». Серед досліджуваних останніми роками суспільних детермінантів

феномену – ряд культурних, економічних, політичних, міжособистісних характеристик. Їхнє вивчення, поряд із психологічними рисами, має прикладне значення, адже вказує на сфери, які потребують переосмислення на особистому та реформування на суспільному рівнях для забезпечення позитивного функціонування людини.

Великий блок чинників СБ – *економічні*. Узагальнивши результати 11 досліджень, Е. Дінер і Р. Бісвас-Дінер виявили, що особи із високим рівнем прибутків в загальному на 17% частіше декларують те, що вони щасливі [15, Р. 124]. У чоловіків прагнення до примноження статків вище, а рівень СБ, порівняно із жінками, нижчий [13], та тісніше пов'язаний із безпосереднім рівнем доходів [15, Р. 128]. Рівень матеріального забезпечення є важливою детермінантою СБ у дорослому віці, тоді як для студентів [10] та осіб похилого віку [17] цей чинник втрачає визначальне значення.

При вивченні впливу зміни рівня доходів на СБ не було встановлено однозначних та очікуваних кореляцій. Визначено, що попри зниження рівня прибутків у людей після виходу на пенсію, в них не відбулося суттєвих змін у рівні суб'єктивної оцінки якості життя, що пояснюють готовністю пенсіонерів до такого стану справ після завершення професійної діяльності [15, Р. 134], тоді як несподівані зміни у фінансовому забезпеченні (покращення чи погіршення його) більш виражено позначаються на загальній життєвій задоволеності.

Питання *працевлаштування* мають чимале значення у детермінації суб'єктивної оцінки якості життя. Окрім встановлених обернених кореляцій між показниками щастя та відсутністю у людини місця праці, виявлено, що відносно неблагополучні люди частіше стають безробітними [9]. Безробіття є тим чинником зниження СБ, до якого людині дуже складно адаптуватися, на відміну від інших негативних подій (наприклад, розлучення, смерть чоловіка чи дружини), які зумовлюють різке зниження показників задоволеності життям із його подальшим відновленням до деякого стабільного базового рівня.

Рівень *освіти* та СБ прямо корелюють [19]: особи із престижною, вищою освітою, з одного боку, мають вищий соціальний статус та визнання, а з іншого –

більше можливостей для проведення часу та різноманітних сфер, які приносять позитивні переживання.

Важливу роль у забезпеченні СБ людини відіграє *сім'я*. По всьому світі особи, що перебувають у шлюбі, почуваються щасливішими, аніж неodrжені, особливо важлива ця кореляція серед чоловіків [20, Р. 143]. Вказують також на зв'язок відчуття щастя із якістю інтимних стосунків [31], що підкреслює необхідність наявності емоційної підтримки для переживання СБ. Розлучення як втрата цієї підтримки та як результат пережитого під час розриву стресу призводить до зниження міри щасливості людини [5].

Широко вивчалися *культурні* особливості феномену СБ. Індивідуалістська культура завдяки наявності громадських та особистих свобод створює для людей суттєво кращі умови для переживання щастя, ніж колективістська [31, Р. 52-53]. Те ж саме стосується вищого СБ у мешканців демократичних суспільств порівняно із тоталітарними. За результатами дослідження Р. Веєрговен та В. Калмійн [30], такі чинники як високий матеріальний статус громадян, демократія, якісне управління державою, довірливий та толерантний мікроклімат у культурі описують понад 75% відмінностей між СБ представників різних націй.

Простежено відмінності у СБ за *статтю*: традиційно цей показник вищий у жінок, порівняно із чоловіками [13]. У той же час, цей феномен психологи схильні пояснювати не стільки біологічними, скільки соціальними чинниками – гендерними ролями. У дослідженні гендерної ідентичності чоловіків було виявлено, що фемінні чоловіки частіше задоволені життям та такою важливою його сферою, як робота, у той же час рівень когнітивної оцінки якості життя у маскулітних досліджуваних суттєво нижчий [2].

Чималий інтерес у дослідників викликає *віковий аспект* СБ. Стереотипні образи старших людей як нічим не вдоволених і норавливих, а представників молодого покоління – як безтурботних та авантюричних – зазвичай не відповідають дійсності. Попри це, соціальні трансформації та особистісні зміни, які виникають протягом життя людини, можуть змінювати її ставлення до себе та власного

життя. Основний акцент у дослідженнях вікової динаміки СБ робиться на порівнянні рівнів цього показника в осіб у період ранньої та середньої дорослості та літніх досліджуваних. Якщо у 1960-х роках, коли дослідження СБ тільки починали розвиватися у психологічній науці, молодість вважалася важливою умовою підвищення рівня цього феномену, то на сьогодні із такою думкою сперечається чимало дослідників [8; 13 та ін.]: з віком спостерігається принаймні не розбіжність рівня СБ із даними молодших досліджуваних, а часто – і зростання показників позитивного функціонування.

Попри поширену думку про те, що із наближенням старості людина починає гостро переживати нереалізованість власних життєвих цілей, результати досліджень вказують на те, що задоволеність життям як когнітивний компонент СБ часто не тільки не зменшується, але іноді навіть дещо зростає з віком. Зниження цього показника спостерігається лише на пізніх етапах старості (після 75-80 років) [16, Р. 21], що пов'язують в основному із погіршенням фізичного здоров'я та обмеженням можливостей функціонування.

Більш суперечливою є інформація щодо афективного компоненту СБ, як і, загалом, щодо динаміки розвитку емоційної сфери у пізній дорослості. За даними різних дослідників, з віком погіршуються показники обох аспектів емоційного благополуччя – частоти переживання як позитивних, так і негативних афектів [13], або лише одного із них – позитивних [29] чи негативних емоцій [7].

Попри ці суперечності, узагальнюючи дані про рівні окремих компонентів СБ, дослідники вказують на U-подібну форму графіка показників щастя протягом життя, коли мінімальний рівень щастя людина переживає у віці 35-50 років, тоді як у віці 60 років було виявлено пік показників СБ [22]. Суспільні уявлення про старших людей не відповідають цим результатам, адже життєва ситуація старшого покоління на сьогоднішній день відмінна від їхніх попередників: воно є здоровішим і має змогу залучатися у більшу кількість активностей, крім того, завдяки життєвому досвіду вони можуть краще пристосовуватися до обставин, з віком зростає кількість досягнень та

зменшується кількість нових планів, що наближає реальне і бажане у житті людини.

Нечисленна кількість досліджень чинників СБ, які пояснили б парадоксальне збільшення його показників у пізній дорослості порівняно із молодшим поколінням, усе ж дозволяє зробити висновок про важливість соціального функціонування для щасливого життя літніх людей. Згідно з проведеним опитуванням К. Ріфф [26, Р. 199-204], найважливішими у забезпеченні їхнього благополуччя старші люди називають стосунки в сім'ї, з чоловіком чи дружиною, дітьми, іншими членами родини, а також можливість прийняття змін у житті. Наступні за актуальністю джерела щастя – стан здоров'я, залучення у певні види активності (соціальна робота, волонтерство, церква тощо).

Серед чинників СБ у пізній дорослості дослідниками підкреслюється здатність до соціальної селективності: маючи змогу обирати собі коло спілкування, взаємодіяти з тими, хто викликає позитивні емоції, літні люди почуваються більш задоволеними життям [28] та мають вищі показники емоційного благополуччя [8]. Уповільненню темпів старіння та підвищенню міри щасливості у пізній дорослості сприяє також соціальний інтерес, бажання бути серед людей, перебування у ситуаціях взаємодії з іншими, коли є необхідність надавати та отримувати соціальну підтримку [28]. Серед соціальних чинників деякі дослідники вказують на важливість задоволеності роботою, у якій людина реалізувалася до виходу на пенсію [4, С. 772]. Попри те, що раніше було виявлено незначну роль цього чинника у детермінації СБ літніх людей, зовсім не враховувати його не можна, адже професійна сфера займала чималу частину життя у молодості і тепер її оцінка буде включена у процес формування узагальненого ставлення до прожитого життя.

Водночас, вивченим на загальній досліджуваній групі соціальним чинникам СБ – економічним, культурним, освітнім тощо – у детермінації відчуття щастя літніми людьми приділено мало уваги. Менший інтерес до них, імовірно, пов'язаний із неможливістю змінити ці обставини в ході надання

психологічної допомоги цим людям. Утім, у комбінації із психологічними чинниками вони можуть мати суттєве значення для підвищення СБ літніх людей та для прогнозування динаміки цього феномену з віком.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу основних теоретичних положень про СБ та його детермінанти було організоване дослідження, у якому взяли участь 260 осіб віком 60-88 років (середній вік $70,4 \pm 6,7$ років), 179 жінок та 81 чоловік. На час проведення дослідження усі досліджувані пенсіонери. Інструментарієм для дослідження були шкала задоволеності життям Е. Дінера, опитувальник афективного балансу Н. Бредберна, методика дослідження якості життя К. Буркхардт, та анкета, з якої було отримано інформацію про соціально-демографічні характеристики досліджуваної групи – освіта, сімейний стан, частота зустрічей з близькими, матеріальний статус та наявність фінансової допомоги від близьких, стать та вік. Враховувався також суб'єктивний вік досліджуваних (на скільки років людина відчувається, оцінює свої активність, зовнішній вигляд та інтереси). Важливим соціальним параметром було також виокремлення трьох підгруп за місцем проживання, що детермінує спосіб життя людини: 80 досліджуваних проживають у геріатричному пансіонаті, 130 живуть у власних помешканнях, серед них 44 осіб живуть самі, 86 – з кимось із рідних та близьких, 50 людей проявляють соціальну активність, відвідуючи центри спілкування для літніх людей, Університет Третього Віку. Опрацювання результатів здійснювалося із використанням пакету STATISTICA 8.0.

Після підтвердження на основі χ^2 -критерію Пірсона узгодженості розподілів показників СБ із нормальним ($p > 0,05$) було проведено кореляційний аналіз у загальній досліджуваній групі (табл. 1).

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції Пірсона: зв'язок соціальних та демографічних ознак із показниками суб'єктивного благополуччя у півній дорослості

	Па сп а	Суб'єктивний вік	Ос віт а*	Пр ож ив	Ча сто та	Ро змі
--	---------------	------------------	-----------------	----------------	-----------------	-----------

		Самопочуття	Активність	Вигляд	Інтереси					
Задоволеність життям (E. Diener)	-0,04	-0,25	-0,23	-0,18	-0,12	0,12	0,39	-0,20	0,20	
Афективний баланс (N. Bradburn)	-0,03	-0,17	-0,18	-0,15	-0,18	0,09	0,23	-0,09	0,05	
Сфери задоволеності (K. Burckhardt)	Матеріальні вигоди	-0,02	-0,15	-0,10	-0,06	-0,02	0,10	0,26	-0,22	0,21
	Здоров'я	-0,13	-0,31	-0,30	-0,25	-0,11	0,18	0,31	-0,24	0,26
	Стосунки з батьками	0,06	0,00	0,04	0,05	0,04	-0,03	-0,05	-0,02	0,00
	Стосунки з дітьми	0,01	-0,27	-0,30	-0,20	-0,16	0,15	0,59	-0,42	0,26
	Стосунки з дружиною / чоловіком	0,05	0,02	-0,06	0,02	-0,03	0,10	0,08	-0,03	0,04
	Стосунки з друзями	-0,12	-0,26	-0,28	-0,23	-0,20	0,17	0,36	-0,27	0,18
	Отримання і надання допомоги	-0,01	-0,12	-0,15	-0,10	-0,09	0,10	0,38	-0,22	0,18
	Сусп. активність	-0,12	-0,27	-0,26	-0,16	-0,12	0,13	0,32	-0,15	0,11
	Освіта	-0,04	-0,19	-0,17	-0,10	-0,11	0,46	0,26	-0,06	0,20
	Розуміння себе	0,08	-0,09	-0,07	-0,04	0,00	0,20	0,32	-0,22	0,16
	Робота	0,06	-0,18	-0,13	-0,10	-0,07	0,25	0,34	-0,19	0,15
	Творчість	0,04	-0,14	-0,12	-0,06	0,01	0,11	0,20	-0,09	0,08
	Соціалізація	-0,02	-0,17	-0,10	-0,11	-0,05	-0,02	0,02	-0,06	0,01
	Розваги	-0,04	-0,31	-0,29	-0,20	-0,10	0,17	0,47	-0,26	0,28
Акт. відпочинок	-0,03	-0,30	-0,26	-0,17	-0,12	0,16	0,41	-0,15	0,25	
Самостійність	-0,15	-0,27	-0,37	-0,23	-0,10	0,20	0,45	-0,35	0,35	

Примітка. *Освіта: 1 – неповна середня, 2 – середня, 3 – середня спеціальна, 4 – незакінчена вища, 5 – вища. **Критерій «проживання» закодований по мірі збільшення можливостей людини до міжособистісної взаємодії: 0 – геріатр. пансіонат, 1 – сам у власному домі, 2 – з рідними. ***Частота відвідування рідними: 6 – проживає з рідними, 5 – декілька разів на тиждень, 4 – раз на тиждень, 3 – декілька разів на місяць, 2 – щомісяця, 1 – тільки на великі свята, 0 – ніколи. ****Розмір пенсії: 1 – до 1000 грн., 2 – 1000-1500 грн., 3 – 1500-2000 грн., 4 – понад 2000 грн.

Примітка. Потовщеним шрифтом позначено статистично значущі коефіцієнти кореляції при $p < 0,05$.

Паспортний вік людини практично не впливає на її СБ. Переживання щастя мало детермінується біологічними чинниками. У той же час, чимало значущих кореляцій можна спостерігати у зв'язку різних параметрів СБ та суб'єктивного віку. Чим старшою людина себе почуває, чим на більший вік

оцінює власний вигляд, свою активність та сферу зацікавлень, тим менш вона задоволена життям, сприймає його більш віддаленим від ідеального, та частіше переживає негативні, а не позитивні емоції. Враховуючи наявні у суспільстві стереотипи щодо старості, якщо у літньому віці людина не відповідає цим «критеріям», її фізичне здоров'я порівняно збережене, вона не переживає значних труднощів у взаємодії з іншими, може бути повноцінним членом життя соціуму, для неї це, з одного боку, показник її психологічної молодості, а з іншого – причина почуватися щасливою. На підтвердження цієї думки – вища оцінка досліджуваними якості різних аспектів свого життя у разі почування себе молодшими, у першу чергу – здоров'я, стосунків з дітьми, з друзями, суспільної активності, можливості активно проводити дозвілля, почуття самостійності.

Кожен із досліджених соціальних детермінантів у тій чи іншій мірі позначається на відчутті щастя людини у пізній дорослості. Когнітивний та афективний аспекти СБ підвищуються, якщо умови життя людини дозволяють їй більше взаємодіяти з іншими. Найнижчі вони у тих, хто мешкає у геріатричному пансіонаті, що супроводжується соціальною депривацією, нестачею емоційної підтримки, комунікації, які, як було зазначено, важливі у детермінації переживання щастя. Спільне проживання з рідними підвищує також задоволеність людини своїм здоров'ям, якому, імовірно, вона має можливість приділяти більше часу і менше напружуватися при виконанні повсякденної роботи, матеріальним становищем, адже так чи інакше ділить фінансові зобов'язання із близькими, стосунками з дітьми (які, в основному, і є тими близькими людьми, з якими вони живуть), друзями, власною соціальною активністю, сферою відпочинку, особистісними факторами як самостійність, розуміння себе. Схожі кореляції простежуються також у зв'язку СБ із частотою відвідування літньої людини її близькими. Утім, цей соціальний параметр тісніше пов'язаний тільки із когнітивним виміром СБ – задоволеністю життям, а не із емоційним благополуччям. Періодичні зустрічі з рідними не дають людині постійної емоційної підтримки, необхідної для відчуття щастя у пізній

дорослості, у той же час даючи відчуття загальної сприятливості власного існування, не покинутості, що дозволяє вище оцінити якість життя.

Вищі «оцінки» життю людина ставить також за умови отримання вищої пенсії. Матеріальний статус також покращує показники задоволеності здоров'ям (імовірно, тому, що є більше ресурсів для його підтримання), стосунками із дітьми та друзями, у взаємодії з якими передовими стають не матеріальні аспекти, способом проведення дозвілля, яке за таких умов стає більш різноманітним, освітою та роботою (від яких цей розмір пенсії безпосередньо і залежить). Задоволеності більшістю із цих сфер життя торкається також рівень здобутої людиною освіти, яка, імовірно, відкрила перед людиною більше можливостей у минулому і до старшого віку вона мала змогу підійти із більшою кількістю досягнень та успіхів. Водночас, жоден із узагальнених – емоційний чи когнітивний – параметрів СБ цим соціальним чинником не детермінований.

На основі порівняльного аналізу із використанням критерію Ст'юдента та однофакторного дисперсійного аналізу було отримано додаткову інформацію про особливості прояву СБ у людей із різними соціально-демографічними показниками. Поділ досліджуваної групи на вікові категорії (60-70, 71-80, 80-88 років) також показав статистично значущих відмінностей між ними ($p > 0,05$). Практично немає відмінностей у рівні СБ і у чоловіків порівняно із жінками. Статистично значущим є лише один показник ($p < 0,01$): старші чоловіки більш задоволені власним творчим самовираженням, аніж жінки. Можна припустити, що творчість є одним із важливих показників самореалізації чоловіка, аспектом його діяльності, на який протягом життя зверталось більше уваги, аніж жінками, які на перше місце ставлять сімейні цінності.

Сімейний стан є важливим предиктором СБ у пізній дорослості. Афективний та когнітивний аспекти СБ найвищі в одружених досліджуваних (рис. 1), адже сім'я як джерело емоційної підтримки все ще присутня у їхньому житті. Найнижчими, та найбільш відмінними від даних одружених літніх людей (табл. 2), є показники задоволеності життям та емоційного балансу неодружених старших людей – вони ніколи не мали досвіду сімейного життя, що значно

погіршує їхню оцінку цієї сфери свого життя, що позначається на загальній його оцінці, що відрізняє їх від розлучених та овдовілих літніх людей, які, попри втрату партнера, декларують вищий рівень щастя.

Результатами порівняльного аналізу підтверджено описані на основі кореляційних матриць висновки: у літньому віці важливими є фінансові аспекти життя, які пов'язані із емоційним благополуччям, задоволеністю життям загалом та окремими її сферами, у першу чергу відчуттям самодостатності, самореалізованості та міжособистісними стосунками.

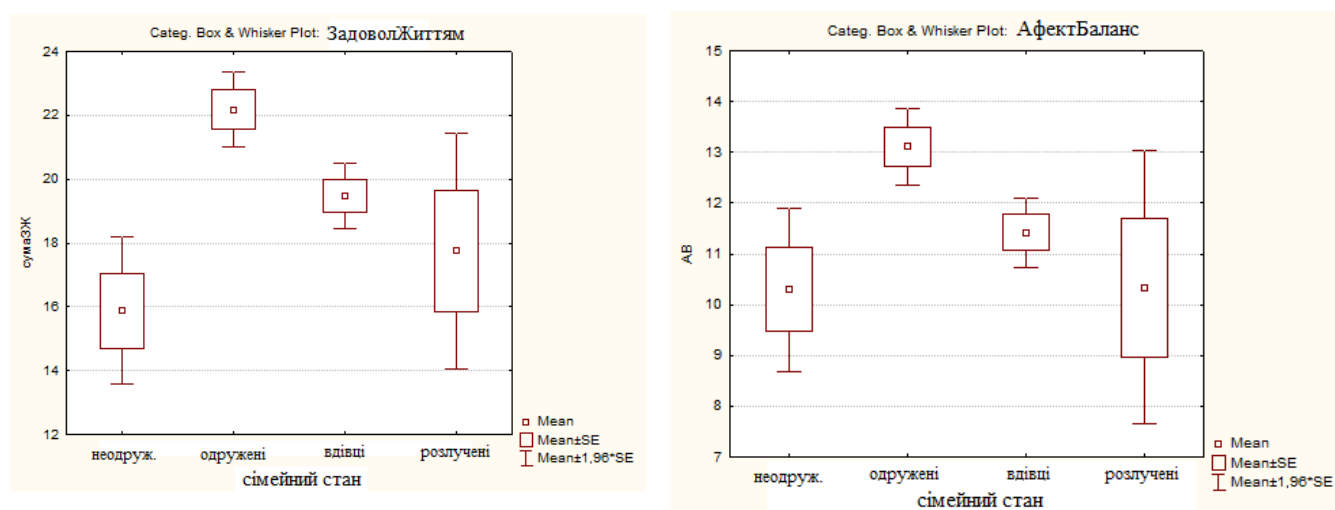

Рис. 1. Відмінності у рівні задоволеності життям (зліва) та афективного балансу (справа) у досліджуваних із різним сімейним станом

Таблиця 2

Порівняння рівня задоволеності життям у досліджуваних із різним сімейним станом (за критерієм Шеффе)

	Неодружені / незаміжні	Одружені / заміжні	Вдівці/вдови	Розлучені
Неодружені / незаміжні		0,000076	0,053942	0,846747
Одружені / заміжні	0,000076		0,010523	0,114041
Вдівці/вдови	0,053942	0,010523		0,815976
Розлучені	0,846747	0,114041	0,815976	

Примітка. Потовщеним шрифтом позначені статистично значущі рівні значущості р.

Проживання з рідними також підвищує усі показники СБ, що, припускаємо, пов'язано із прагненням людини у пізній дорослості отримувати емоційну підтримку рідних. Продовжуючи аналіз змісту соціального функціонування у пізній дорослості, було порівняно рівень СБ у підгрупах за рівнем соціальної активності та способом життя. Практично за усіма досліджуваними критеріями ці групи суттєво різняться між собою. Досліджувані, що проживають у геріатричному пансіонаті, порівняно із іншими двома підгрупами, суттєво обмежені у соціальній взаємодії, що пояснює найнижчі показники їхнього СБ (рис. 2). Вони вказують на незадоволеність стосунками з рідними, власною соціальною активністю, проведенням вільного часу, здоров'ям та матеріальним становищем. Більше того, їх не влаштовує здобута у минулому освіта, обрана професія та виконувана робота, до дозволяє припустити, що формування нижчого, порівняно із іншими, СБ розпочалося задовго до потрапляння у будинок для літніх людей.

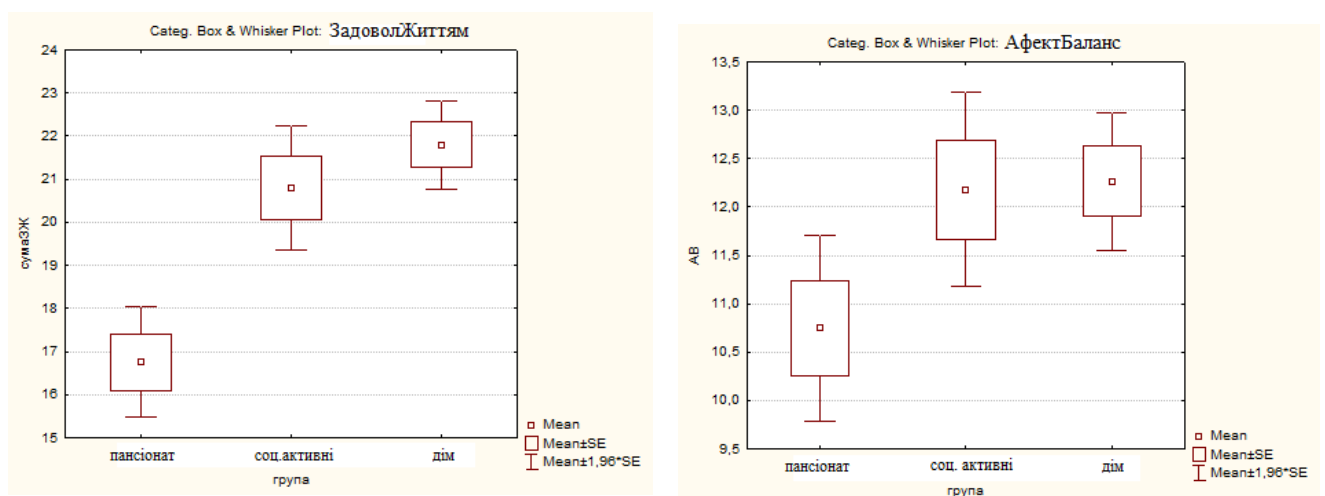

Рис. 2. Відмінності у рівні задоволеності життям (зліва) та афективного балансу (справа) у досліджуваних із різним способом життя (мешканців геріатричного пансіонату, соціально активних осіб та тих, що живуть у власному домі)

Середній рівень СБ декларують особи, що у пізній дорослості є соціально активними, залучаються до діяльності центрів спілкування, УТВ тощо. Попри бадьорий стиль ведення життя, очевидно, ці люди не до кінця задоволені своїм

становищем, адже інтенсивно шукають способів бути серед людей, взаємодіяти з іншими, замість того, щоб приділяти час собі та відпочинку. Згідно із концепцією Е. Еріксона, ці люди ще не прийшли кризу пізньої дорослості, не ідуть шляхом вирішення завдань старості, перебувають у пошуку себе.

Найвищими є показники щасливості у контрольній групі – у досліджуваних, що не є соціально активними та не проживають в умовах соціальної депривації. Власне ця досліджувана категорія людей досягла благополучної старості, веде спосіб життя, відповідний своєму вікові, фізичним та психологічним ресурсам.

Висновки. Проаналізовані детермінанти суб'єктивного благополуччя пов'язані із особливостями соціальних стосунків, які виступають одним із найважливіших визначників переживання щастя. Люди, що задоволені взаємодією з іншими, частіше переживають позитивні емоції, рідше – негативні, а також описують своє життя як повноцінне. З іншого боку, суб'єктивне благополуччя визнане також хорошим предиктором якісних соціальних контактів. Основним аспектом у цьому взаємозв'язку є соціальна підтримка, можливість відчувати свою роль у суспільстві, встановлювати контакти з іншими, отримувати необхідний фізичний та емоційний супровід, матеріальну допомогу тощо.

За результатами емпіричного дослідження особливостей суб'єктивного благополуччя у пізній дорослості було встановлено, що демографічні показники як паспортний вік та стать не є предикторами переживання щастя. Суттєво більшу роль у детермінації цього переживання мають соціальні та соціально-психологічні характеристики. Зокрема, на сприйманні людиною життя як благополучного у пізній дорослості позначається рівень матеріального забезпечення. Крім того, більш суб'єктивно благополучними є ті літні люди, які почуваються молодшими за свій паспортний вік, мають сім'ю, взаємодіють з рідними, від яких отримують необхідну емоційну підтримку. Умови геріатричного пансіонату не є сприятливими для переживання щастя, попри те,

що біологічні потреби, які, за твердженням дослідників, набувають у пізній дорослості визначального значення, у мешканців задоволені.

Література

1. Горбаль І. С. Відчуття суб'єктивного благополуччя як передумова та втілення психологічного здоров'я особистості / І. С. Горбаль // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Серія психологічна: збірник наукових праць / За ред. М. М. Цимбалюк. – Випуск 2 (2). – Львів: ЛДУВС, 2012. – 293-303.
2. Гупаловська В. А. Гендерні особливості задоволеності життям чоловіків / В. А. Гупаловська // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 4. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 522 с. – С. 67-86.
3. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития / Пер. с англ. А. Маслов, О. Орешкина, А. Попов. – 9-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 940 с.
4. Amato P. R. The Consequences of Divorce for Adults and Children / P. R. Amato // Journal of Marriage and the Family. – 2000. – No. 62. – P. 1269-1287.
5. Carstensen L. L. Aging and the interseption of cognition, motivation, and emotion / L. L. Carstensen, J. A. Mikels, M. Mather // Handbook of the psychology of aging / Ed. By J. E. Birren, K. W. Schaie. – 6th ed. – San Diego: Academic Press, 2006. – P. 343-362.
6. Charles S. T. Social and emotional aging / S. T. Charles, L. L. Carstensen // Annual review of Psychology. – 2010. – No. 61. – P. 383-409.
7. Clark A. E. Unemployment as a Social Norm: Psychological Evidence from Panel Data / A. E. Clark // Journal of Labor Economics. – 2003. – Vol. 21. – P. 323-351.

8. Diener E. Money and Happiness: Income and Subjective Well-Being across Nations / E. Diener, S. Oishi // Culture and Subjective Well-Being / E. Diener, E. M. Suh (eds.). – Cambridge, MA: MIT Press, 2000. – P. 185-218.
9. Diener E. Subjective Well-Being: Three Decades of Progress / E. Diener, E. M. Suh, R. E. Lucas, H. L. Smith // Psychological Bulletin. – 1999. – No. 125. – P. 276-302.
10. Diener E. Will Money Increase Subjective Well-Being? A Literature Review and Guide to Needed Research / E. Diener, R. Biswas-Diener // Social Indicators Research. – 2002. – No. 57. – P. 119-169.
11. Ehrlich B. S. Does subjective well-being increase with age? / B. S. Ehrlich, D. M. Isaakowitz // Perspectives in Psychology. – 2002. – Vol. 5. – P. 20-26.
12. George L. K. Economic Status and Subjective Well-Being: A Review of the Literature and an Agenda for Future Research / L. K. George // Aging, Money, and Life Satisfaction: Aspects of Financial Gerontology / ed. By N. E. Culter, D. W. Gregg, M. P. Lawton. – New York: Springer, 1992. – 189 p. – P. 69-99.
13. La Barbera P. A. The Role of Materialism, Religiosity, and Demographics in Subjective Well-Being / P. A. La Barbera, Z. Gurhan // Psychology & Marketing. – 1997. – No. 14. – P. 71-97.
14. Lewinsohn P. The Relationship between Life Satisfaction and Psychological Variables: New Perspectives / Peter M. Lewinsohn, Julie E. Redner, John R. Seeley // Subjective Well-Being : an interdisciplinary perspective / ed. by F. Strack, M. Argyle, N. Schwarz. – 1st ed. – Oxford: Pergamon Press, 1991. – P. 141-172.
15. Lucas R. Unemployment Alters the Set Point for Life Satisfaction / R. E. Lucas, A. E. Clark, Y. Georgellis, E. Diener // Psychological Science. – 2004. – Vol. 15, No. 1. – P. 8-13.
16. Mroczek D. K. Change in life satisfaction during adulthood: Findings from the Veterans Affairs Normative Aging Study / D. K. Mroczek, A. Spiro // Journal of Personality and Social Psychology. – 2005. – No. 88. – P. 189-202.

17. Ryff C. In the Eye of the Beholder: Views of Psychological Well-Being Among Middle-Aged and Older Adults / C. Ryff // Psychology and Aging. – 1989. – Vol. 4, No. 2. – P. 195-210.

18. Sener A. Emotional Support Exchange and Life Satisfaction / A. Sener // International Journal of Humanities and Social Science. – 2011. – Vol. 1, No. 2. – P. 79-88.

19. Steptoe A. The psychological well-being, health and functioning of older people in England / A. Steptoe, P. Demakakos, C. De Oliveira // ELSA wave 6 report. – 2012. – P. 98-182. – Available from: <http://www.ifs.org.uk/elsa/report12/ch4.pdf>.

20. Veerhoven R. Inequality-adjusted happiness in nations: Egalitarianism and utilitarianism married together in a new index of societal performance / R. Veerhoven, W. Kalmijn // Journal of Happiness Studies. – 2005. – No. 6. – P. 421-455.

21. Veerhoven R. Sociological theories of subjective well-being / R. Veerhoven // The Science of Subjective Well-being: A Tribute to Ed Diener / Ed. by M. Eid, R. Larsen. – New York: Guilford Publications, 2008. – P. 44-61.

И. С. Горбаль. Социально-демографические аспекты субъективного благополучия в пожилом возрасте.

Аннотация. Работа посвящена анализу возрастно-половых и социальных факторов субъективного благополучия пожилых людей. Продемонстрировано значение экономических, культурных, семейных, образовательных факторов, роли возраста и пола в переживании счастья. Очерчены особенности социального функционирования в поздней взрослости. Проанализирован уровень эмоционального благополучия и удовлетворенности жизнью пожилых людей в контексте их социальной жизни. Обнаружено, что биологические показатели не тесно связаны с переживанием счастья в поздней взрослости. Определяющими есть место проживания и способ жизни, взаимодействие с близкими, наличие мужа/жены, а также материальное обеспечение.

Ключевые слова: субъективное благополучие, удовлетворенность жизнью, аффективный баланс, поздняя взрослость, эмоциональная поддержка, социальное взаимодействие.

I. Horbal. Social-demographical aspects of subjective well-being in late adulthood.

Annotation. *The article is dedicated to the analysis of age-related, sexual and social factors of subjective well-being of old-aged people. The meaning of economical, cultural, family, educational factors, the role of age and sex in feeling of happiness are shown. The peculiarities of social functioning in late adulthood are described. The level of emotional well-being and life satisfaction of elderly people in the context of their social life are analyzed. It was found that biological determinants are not closely related to the feeling of happiness in late adulthood. Defining are place of living and life style, interaction with relatives, presence of husband/wife, and also financial ensuring.*

Key words: *subjective well-being, life satisfaction, affective balance, late adulthood, emotional support, social interaction.*